

**ELKÜLÖNÍTHETŐEK-E EGYMÁSTÓL AZ ELTÉRŐ
KOCKÁZATKERESŐ MAGATARTÁSFORMÁK, A SZENZOROS
ÉLMÉNYKERESÉS, REZÍLIENCIA, TELJESÍTMÉNYMOTIVÁCIÓ
VALAMINT A TEMPERAMENTUM- ÉS KARAKTERFAKTOROK
ALAPJÁN?**

**CAN WE DIFFERENTIATE BETWEEN DIFFERENT FORMS OF RISK
SEEKING BEHAVIOR ON THE BASIS OF SENSATION SEEKING,
RESILIENCE, PERFORMANCE MOTIVATION AND TEMPERAMENT
AND CHARACTER FACTORS?**

Dr. Mayer Krisztina, Dr. Kiss Tóth Emőke, Dr. Lukács Andrea

Miskolci Egyetem, Egészségügyi Kar

ABSTRACT

The purpose of our study was to find out whether groups of people with different forms of risk-seeking behavior can be clearly differentiated from each other on the basis of sensation seeking, resilience, performance motivation, and temperament and character factors. Altogether 435 subjects participated in our research; 170 pro-social risk-takers (firemen), 194 anti-social risk-takers (perpetrators of violent crime) and 71 people exercising extreme sports. We assessed sensation seeking with the *Brief Sensation Seeking Scale* (BSSS-8). For the assessment of resilience we used Neill and Dias' (2001) 15-item version of the originally 25-item self-administered questionnaire, *Resilience Scale* (RS) by Wagnild and Young. We used the *Achievement Motives Scale* (AMS-R), developed by Jonas W.B Lang and Stefan Fries in 2006, to assess performance motivation. Measuring temperament and character factors took place with the Hungarian adapted version (Rózsa and co, 2005) of Cloninger's Temperament and Character Inventory (TCI). Our results point out that although showing major differences, groups with different forms of risk-seeking behavior can not be clearly differentiated from each other with all of the scales used in this research.

Key words: sensation seeking, resilience, performance motivation, temperament and character factors

BEVEZETÉS

Az ingerkereső személyeknek több ingerre van szükségük ahhoz, hogy jól érezzék magukat, és hogy optimálisan tudjanak teljesíteni egy feladathelyzetben. Ezek az emberek az élet minden területén szeretik a kihívásokat, a kalandokat. Az ingerkereső személyek folytonosan új, összetett, változatos, izgalmas, arousal emelő élményeket keresnek. (Zuckerman, 1994). A szenzoros élménykeresés a legújabb kutatások szerint öröklődő személyiségjellemző, melyért a dopamin rendszer tehető felelőssé Derringer (2010) szerint. A reziliencia jelentése rugalmas ellenállási képesség. A szó gyökere a latin salire, ugrani ige. „Re-salire” „re-silire”, annyit tesz, mint hátraugrani, hátrahőkölni, előre-hátra feszülni, de nem eltörni (Békés, 2009). A rezilienciát úgy lehet definiálni a pszichológiában, mint az egyén sikeres alkalmazkodása veszélyeztetett életkörülmények ellenére (Gy. Kiss, 2010). Elsősorban egyénfüggő az, hogy egy teljesítményhelyzetben a sikerorientáció vagy a kudarckerülés a hangsúlyosabb. Ez a fajta beállítódás a személy viszonylag stabil jellemzője, melyet befolyásolnak a korai tapasztalatok, a nevelés és a környezeti hatások. (Fodor, 2007). Robert Cloninger által kidolgozott személyiségmodell egységes biopszichoszociális elméletbe próbálja integrálni a normál személyiségváltozókat, a pszichiátriai zavarokat, a neurobiológiai mechanizmusokat és a tanuláselméletet. Két fő oldalról közelíti meg a személyiség fogalmát, ez pedig a temperamentum és a karakter (Rózsa és mtsai, 2005).

Kíváncsiak voltunk, hogy az adott aspektusok alapján jól elkülöníthetőek-e az egyes csoportok. Meg akartuk tudni, hogy létezik-e egy olyan séma, mely alapján egy vizsgálati személyről előre bejósolhatóvá válhat, hogy melyik csoportba tartozik, vagy melyikhez hasonlít leginkább az eredményei alapján.

ANYAG ÉS MÓDSZER

Vizsgálati személyek

Vizsgálatunkban 170 fő proszociális kockázatvállaló vett részt, (tűzoltó) (átlagos életkor $32,15 \pm 5,4$), 194 fő antiszociális kockázatvállaló (erőszakos bűncselekmény elkövető) (átlagos életkor $33,5 \pm 9,2$) és 71 fő extrém sportoló (átlagos életkor $34,7 \pm 8,4$).

Az adatfelvétel négy Tűzoltóparancsnokságon (Pécs, Siklós, Miskolc, Diósgyőr) valamint nyolc börtönben zajlott le (Miskolc, Pécs, Szekszárd, Sátoraljaújhely, Tiszaölök, Szeged, Budapest, Vác. A vizsgálatban való részvétel önkéntes, a válaszadás anonim volt. A mintában kizárólag férfi személyek szerepeltek.

Kérdőívek

A szenzoros élménykeresés skálák közül a BSSS-8-at használtuk (Hoyle, 2002). A reziliencia vizsgálata a Wagnild és Young által szerkesztett Resilience Scale (RS) 25 itemből álló önkitöltős kérdőív alapján Neill és Dias által létrehozott 15 itemes változattal történt (2001). A teljesítménymotiváció vizsgálatára az AMS-R (Lang és Fries, 2006) kérdőívet használtuk. A temperamentum és karakter vizsgálata a Cloninger-féle Temperamentum és Karakter Kérdőív (TCI) Rózsa és munkatársai által adaptált magyar változatával történt (Rózsa és mtsai, 2005).

Statisztikai elemzés

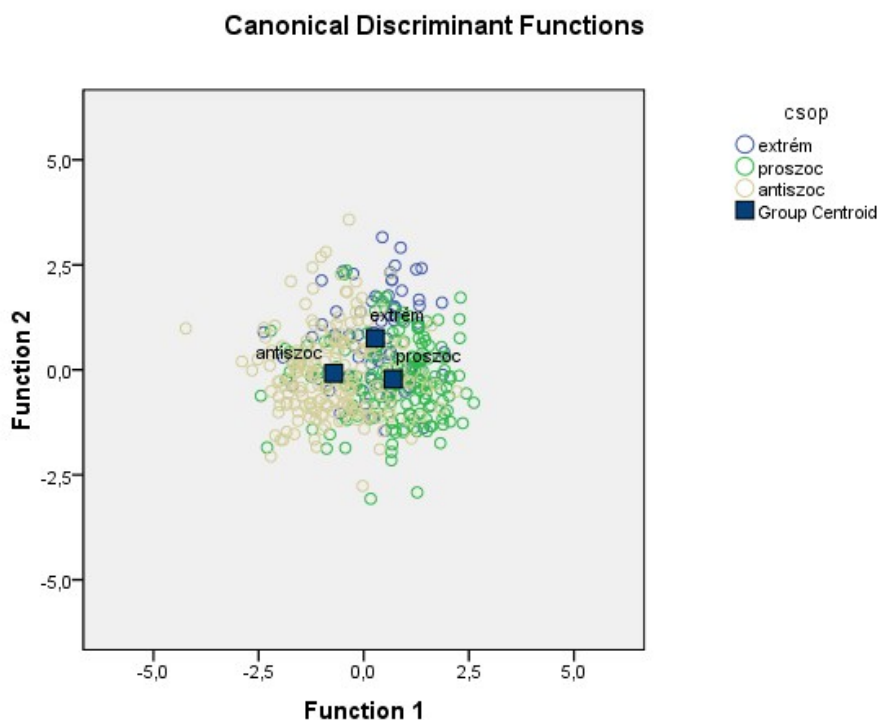
Az adatok feldolgozása SPSS 17.0 programmal történt. A szignifikancia szintet a konvencióknak megfelelően $p \leq 0.05$ -nél fogadtuk el. Az egyes csoportok elkülöníthetőségét diszkriminancia-analízissel és klaszteranalízissel vizsgáltuk. Diszkriminancia-analízist végeztünk a három kockázatkereső csoport bevonásával. Wilks algoritmusán alapuló lépésenkénti változó bevonást alkalmaztunk a diszkriminancia-analízishez. A módszer lényege, hogy a Wilks' Lambda nevű mutatót minden lépésben a lehető legnagyobb mértékben csökkentjük új változó bevonásával vagy változó kizárásával. A mutató értéke 1, ha a csoportok nem különíthetők el jól, és 0, ha tökéletesen elkülönülnek. A változó bevonás szabálya a következő volt, azt a változót fogadtuk el, melynek a szignifikancia szintje legfeljebb 0,05 volt. A változók kizárása pedig úgy történt, hogy a legalább 0,10-os szignifikancia szintű változókat kizártuk.

EREDMÉNYEK

Csoportok elkülönítése a Temperamentum és karakterfaktorok esetén

Vizsgálatunk azt mutatta, hogy 5 változó különítette el jól a csoportokat, azaz a 7 temperamentum- és karakter faktor közül 2 nem játszik szerepet a három kockázatkereső csoport elkülönítésében. Ez a kettő a Kitartás és az Ártalomkerülés. Az antiszociális- és a proszociális kockázatkereső csoport különíthető el nagyon jól, az extrém sportolók csoportja elvész a másik két csoport között, ők nehezen kimutathatók. A helyesen osztályozott személyek aránya a proszociális kockázatkereső csoportban 74,1%, az antiszociális kockázatkereső csoportban pedig 73,7%, ami jónak mondható. Ugyanakkor az extrém sportolók csoportját kevésbé sikeresen különíti el ez az 5 TCI faktor. Az extrém sportolók több mint 40%-át a proszociális kockázatkereső csoportba sorolná a modell, és a maradék

60% extrém sportolónak is csak a felét sorolná be helyesen. A kereszt validáció során is hasonló értékeket kaptunk, amely a modell robusztusságára utal. (1. ábra)

1. ábra: A csoportok TCI faktorok alapján történő elkülönülése

A proszociális és az antiszociális csoport esetén az Újdonságkeresés, Jutalomfüggőség, Önirányítottság, Együttműködés és Transzcendencia faktorok úgy 74%-os hatékonysággal a helyes csoportba sorolják a kitöltőt, vagyis, ha 100 antiszociális kockázatkereső személlyel kitöltetnénk a TCI kérdőívet, akkor átlagosan várhatóan 74 esetben a válaszaik alapján valóban antiszociális kockázatkeresőnek minősítené őket a modell. Az eredmények alapján létrehozható egy képlet, mellyel bejósolhatóvá válik (antiszociális és proszociális kitöltő esetén 74%-os valószínűséggel) hogy az adott vizsgálati személy melyik csoportba tartozik. (1. táblázat)

1. táblázat: A diszkriminancia-analízissel nyert értékek

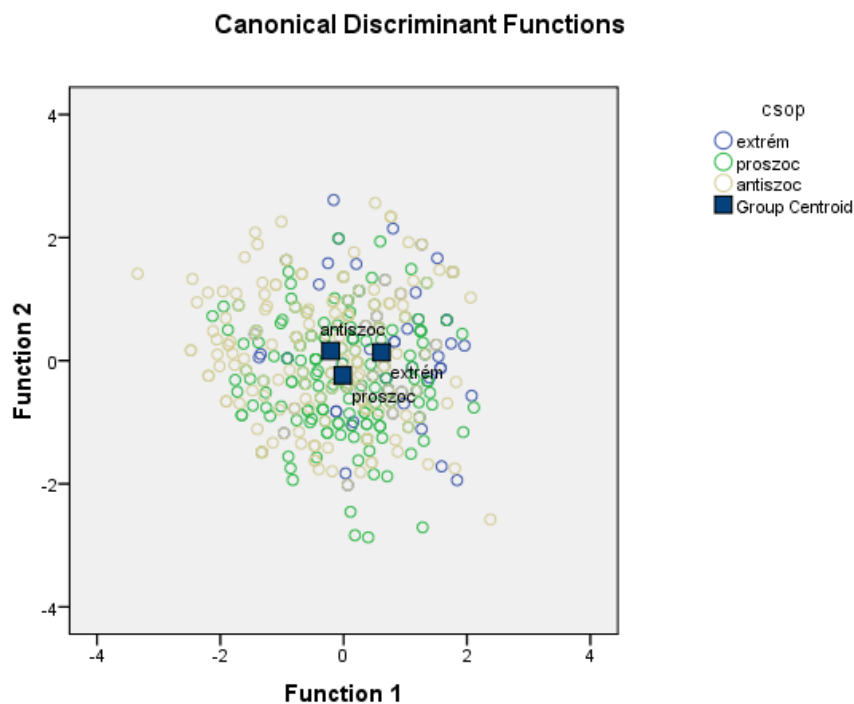
	extrém	proszoc	antiszoc
Újdonság keresés	1,345	1,2	1,179
Jutalom függőség	0,083	0,3	0,156
Önirányítottság	1,149	1,2	0,996
Együttműködés	0,482	0,4	0,389
Transzcendencia	0,441	0,4	0,492
(Constant)	-46,06	-42,3	-36,08

extrém: extrém sportolók, proszoc: proszociális kockázatvállalók,
antiszoc: antiszociális kockázatvállalók

A három kockázatkereső csoport közül leginkább a pro- és antiszociális kockázatkereső csoportot különíti el jól a TCI kérdőív 5 faktora. A diszkriminancia-analízist csupán ennek a két csoportnak a bevonásával végeztük el. A minta elemszám így 364 lett. Két csoportot vizsgálva 4 faktor különíti el jól a csoportokat, ezek pedig a Jutalomfüggőség, az Önirányítottság, az Együttműködés és a Transzcendencia. Ebből következik, hogy az Újdonságkeresés temperamentum faktora az extrém sportolók elkülönítésében vett részt az előző vizsgálatban. Két csoportot vizsgálva a megfelelően osztályozott esetek aránya a proszociális kockázatkeresők esetén 77,1%, az antiszociális kockázatkeresők esetén pedig 80,4%, ami jónak mondható. A diszkriminancia-analízis tehát az antiszociális kockázatkereső csoport 2/3-át képes megfelelően besorolni. Ezt követően klaszter-analízist végeztünk csak az antiszociális kockázatkereső csoport bevonásával, hogy megnézzük az antiszociális kockázatkereső adattömböt milyen homogén csoportokba lehet sorolni. A program három jól elkülöníthető csoportot alkotott. Az egyik csoportba a klasszikus antiszociális személyiségzavaros személyek kerültek, akik alacsony szorongással (magas Ártalomkerüléssel), alacsony Jutalomfüggőséggel, alacsony Önirányítottsággal és alacsony Együttműködéssel jellemezhetőek. Egy kisebb csoportot magas szorongás (alacsony Ártalomkerülés) és alacsony Jutalomfüggőség, alacsony Önirányítottság és Együttműködés, valamint alacsony Transzcendencia jellemzett. A harmadik csoport meglehetősen heterogén. Ez alapján úgy tűnt, hogy a szorongás mértéke az, amely alapján alcsoportokra bontható az antiszociális kockázatkeresők csoportja.

Csoportok elkülönítése a szenzoros élménykeresés esetén

Kíváncsiak voltunk, hogy a BSSS-8 alapján jól elkülöníthetők-e az egyes kockázatkereső csoportok. Diszkriminancia-analízist végeztünk a három kockázatkereső csoport bevonásával. Vizsgálatunk azt mutatta, hogy 3 változó vett részt a csoportok elkülönítésében, az Izgalom és Kalandkeresés, a Gátlásoldás és az Unalomfogékonyság, tehát az Élménykeresés nem játszott szerepet a csoportok elkülönítésében. A BSSS-8 kérdőív legjobban az antiszociális kockázatkereső csoportot különíti el, de itt is csak 61%-ban, a proszociális kockázatkereső csoport esetén csak 45,3%-ban sorolja megfelelő csoportba a vizsgálati személyeket, míg az extrém sportolók esetén ez az arány csak 11,3%. A BSSS-8 nem különíti el jól a 3 csoportot. (2. ábra)

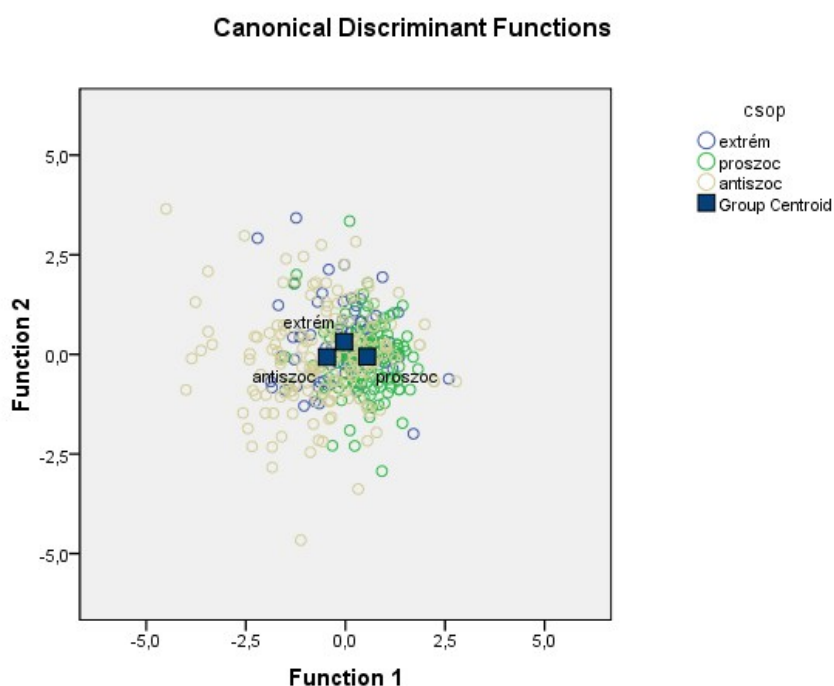
2. ábra: A csoportok BSSS-8 alapján történő elkülönülése

Úgy is elvégeztük a diszkriminancia-analízist, hogy csak az anti- és proszociális kockázatkereső csoportokat vontuk be a vizsgálatba. Ebben az esetben az Izgalom és Kalandkeresés és a Gátlásoldás vett részt a csoportok elkülönítésében, de hasonlóan a három csoportos vizsgálathoz, itt sem voltak jól elkülöníthetők a csoportok. A proszociális kockázatkereső csoportba tartozó személyeknek csupán 44,7%-át sorolja be helyesen a modell a BSSS-8 kérdőív eredményei alapján, az antiszociális kockázatkereső csoport tagjait pedig 66,5%-ban sorolja be helyesen. Azon kívül, hogy nagyok az átfedések a Lambda értéke is

megközelíti az 1 értéket, ami azt mutatja, hogy a csoportok a szenzoros élménykeresés mentén nem különíthetők el.

Csoportok elkülönítése a reziliencia esetén

Amennyiben az RS-15 kérdőív 15 itemét külön változóként fogjuk fel, akkor ezek közül 6 lesz az, amelyik részt vesz a három csoport elkülönítésében. A vizsgálat eredménye szerint legjobban a proszociális kockázatkereső csoportot különíti el a kérdőív, 77,6%-ban helyesen sorolja be ennek a csoportnak a tagjait, az antiszociális kockázatkereső csoport esetén 64,9%-ban sorolja megfelelő csoportba a vizsgálati személyeket, míg az extrém sportolók a legkevésbé elkülöníthetők, ők beleolvadnak a másik két csoportba. Az eredményeket a 3. ábra mutatja.

3. ábra: A csoportok reziliencia alapján történő elkülönülése

Mivel a reziliencia kérdőív az antiszociális- és a proszociális kockázatkereső csoport elkülönítése esetén sikeresebb volt, ezért elvégeztük a diszkriminancia-analízist az extrém sportoló csoport kihagyásával is. A két csoport elkülönítésében 5 item vesz részt. A proszociális kockázatkereső csoport elkülönítésére a legalkalmasabb a kérdőív, őket 76,5%-ban helyesen sorolja be, az antiszociális kockázatkeresőket pedig csak 63,9%-ban. A reziliencia kérdőív elsősorban a proszociális kockázatkeresők kiszűrésére alkalmas.

Csoportok elkülönítése a Teljesítménymotiváció esetén

A vizsgálat azt mutatta, hogy csak a távolítás faktora vesz részt a csoportok elkülönítésében, amely összhangban áll a korábban kapott eredményünkkel, miszerint a csoportok nem különböznek egymástól a közelítés tekintetében. A három kockázatvállaló csoport e tekintetben nem különül el jól egymástól. A modell az antiszociális kockázatkeresőket sorolja be legnagyobb arányban helyes csoportba (67,5%), a proszociális kockázatkeresők esetén kb. a vizsgálati személyek felét sorolja be a megfelelő kategóriába (55,9%), míg az extrém sportolók esetén egyáltalán nem működik a modell. Mikor két csoport bevonásával (anti- és proszociális kockázatkereső) végeztük el a diszkriminancia-analízist, akkor sem változott a helyzet. Ebben az esetben is 67,5 %-át sorolja be jól az antiszociális kockázatkeresőknek és közel felét a proszociális kockázatkeresőknek. A teljesítménymotiváció mentén nem különíthető el jól a három kockázatvállaló csoport.

MEGBESZÉLÉS

Vizsgálatunk során arra voltunk kíváncsiak, hogy létezik-e olyan séma, amely alapján egy vizsgálati személyről előre bejósolható, hogy melyik csoportba tartozik, vagy melyikhez hasonlít leginkább. Eredményeink alapján úgy tűnik, hogy legjobban a reziliencia kérdőívvel mért különbségek különítik el a proszociális csoportot a másik két kockázatkereső csoporttól. Ezen kívül a TCI 5 faktora különíti el jól az antiszociális kockázatvállalókat (Újdonságkeresés, Jutalomfüggőség, Önirányítottság, Együttműködés és Transzcendencia). A többi kérdőív nem alkalmas az elkülönítésre. A BSSS esetén várható volt, hogy a csoportok nem lesznek jól elkülöníthetőek, hiszen mind a három kockázatkereső csoport szenzoros élménykereső.

A kapott eredmények háttérében elsősorban az állhat, hogy egyik csoport sem tekinthető teljesen homogénnek. A fogvatartottakon belül például képet kaptunk egy markánsan elkülönülő alcsoportról, mely magas szorongással, alacsony Jutalomfüggőséggel és éretlen karakterrel jellemezhető (alacsony Önirányítottságú és alacsony Együttműködésű). Annak ellenére, hogy az antiszociális kockázatkeresők nagy része alacsony Önirányítottsággal jellemezhető, egy részüknél magas az Önirányítottság. Feltehetően ők képezik azt a kisebbséget, akiket a különböző osztályozó statisztikai eljárások sem voltak képesek besorolni.

A három vizsgálati csoport közül az antiszociális kockázatkeresők csoportja volt a legkevésbé homogén. Több alcsoportra különíthető el az antiszociális kockázatkeresők csoportja (például a szorongásuk alapján). Jelentős volt a magas szorongással jellemezhető fogvatartottak

aránya, amely ellentmond annak, hogy a börtönpopuláció jelentős részét ők teszik ki, (mivel az antiszociális személyiségzavarral jellemezhető személyek gyakran kerülnek szembe a törvénnyel). A másik két kockázatkereső csoporton belül is találhatunk magas szorongású személyeket, de az ő számuk elenyésző. A fogvatartottak között viszont magas a szorongók aránya, melynek az okát érdemes lenne további vizsgálatokkal feltárni.

IRODALOMJEGYZÉK

BÉKÉS, V: A reziliencia-jelenség, avagy az ökológizálódó tudományok tanulságai egy ökológizált episztemológia számára

Elérhető: www.phil-inst.hu/en/publications/2004_publ.html letöltés ideje: 2009. 11. 06.

DERRINGER, J., KRUEGER, R.F., DICK, D.M., et al. (2007). Fejezetek a motivációkutatásból. Budapest: Gondolat Kiadó

GYÖNGYÖSINÉ KISS E (2010). Reziliencia autoimmun szisztémás kórképekben szenvedő betegeknél. A PTE ÁOK Pszichiátriai Intézete és a BTK Pszichológiai Intézete klinikai szakpszichológus szinten tartó konferenciája elektronikusan írott tananyaga, CD-ROM.

HOYLE, R.H., STEPHENSON, M.T., PALMGREEN, P., LORCH, E.P., DONOHEW, L. (2002). Reliability and validity of scores on a brief measure of sensation seeking. *Personality and Individual Differences*, 32, 401-414.

LANG, J.W.B., FRIES, S. (2006). A Revised 10-Item Version of the Achievement Motives Scale. *European Journal of Psychological Assessment*, 22(3) 216-224.

NEILL, J.T., DIAS, K.L. (2001). Adventure education and resilience: the double-edged sword. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 1(2), 35-42.

RÓZSA, S., KÁLLAI, J., OSVÁTH, A., BÁNKI, M. Cs. (2005). Temperamentum és Karakter: Cloninger pszichobiológiai modellje A Cloninger-féle temperamentum és karakter kérdőív felhasználói kézikönyve. Budapest: Medicina Könyvkiadó

ZUCKERMAN, M. (1994). Behavioral expressions and biosocial bases of sensation seeking. University Press, Cambridge, UK